

Zpráva z VIII. zasedání odborného kolegia pro občanské právo k tématu tzv. dětských dluhů, respektive svéprávnosti nezletilých dětí konaného 15. 8. 2019

Problematika tzv. dětských dluhů, tedy situace, kdy nezletilý ne plně svéprávné dítě či mladý svéprávný člověk je povinen splatit peněžitý dluh ze svého dětského věku z příčin zejména tzv. černých jízd, poplatků za svoz odpadu či ze škodní události, je velmi aktuální. Ze statistik vyplývá, že s dluhy vzniklými v dětství se v současnosti potýkají tisíce až desítky tisíc občanů ČR. Na tento problém upozornila zejména judikatura Ústavního soudu, která však již několik let o tomto problému rozhoduje bez větších změn v legislativě či praxi¹.

Celé zasedání odborného kolegia se neslo v duchu diskuse nad koncepcí svéprávnosti dítěte, správy jmění dítěte i deliktní odpovědnosti dítěte. Jde o dlouhodobě diskutovaná témata, která tzv. dětské dluhy přivedly do „hledáčku“ odborné i laické veřejnosti. Momentálně je zjevné, že existuje několik návrhů, jak tuto problematiku řešit a bude záležet na dalším, zejména politickém vývoji, které řešení si najde své podporovatele. Je nabíledni, že jakýkoli novelizační zásah může spustit řadu dalších problémů, proto je třeba vše důkladně prodiskutovat na větších odborných fórech, jak z oboru práva, tak sociologie, psychologie, ekonomie či pedagogiky se zaměřením na problematiku dětí, rodiny nebo finanční gramotnosti, jak správně zdůraznil v diskusi vedené na VIII. zasedání odborného kolegia pro občanské právo *prof. Eliáš*.

Jako první byl v Poslanecké sněmovně předložen návrh poslanců *Kateřiny Valachové, Patriky Nachera, Jana Bartoška a Lukáše Kolářika* na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (sněmovní tisk 456/0), který byl rozeslán 5. dubna 2019 a momentálně (koncem srpna 2019) se nachází ve druhém čtení. Současně připravilo ministerstvo spravedlnosti pod čj.: 159/2018-LO-SP/4 návrh novelizace občanského zákoníku a jiných předpisů, který se nachází od 29. července 2019 v meziresortním připomínkovém řízení. Jak vyplývá z tohoto návrhu, konkrétně chce vláda především 1) omezit možnost vzniku peněžitých dluhů nezletilých, 2) nastavit zvláštní hmotněprávní režim pro již vzniklé peněžitité dluhy z právního jednání nezletilého, zejména pokud vzešly z právního jednání v zastoupení nebo se souhlasem zákonného zástupce, 3) omezit možnost vymáhání smluvní pokuty po nezletilých, zejména v případě nezletilých mladších patnácti let, 4) upravit deliktní způsobilost nezletilých mladších patnácti let, 5) posílit práva nezletilého v civilním soudním řízení a 6) upravit pro dlužníky-spotřebitele příznivější pořadí započítávání částečného plnění vnitřně strukturovaného peněžitého dluhu.

Jako první se na zasedání slova ujal *doc. JUDr. Filip Melzer, Ph.D.*, z Právnické fakulty Univerzity Palackého, který mluvil jak obecně o současné hmotněprávní úpravě svéprávnosti nezletilých osob, tak rekapituloval a komentoval ministerský návrh novelizace občanského zákoníku. Poslanecký návrh již diskutován nebyl s tím, že ministerský návrh

¹ Jde například o usnesení Ústavního soudu ze dne 4. prosince 2008, sp. zn. III. ÚS 1019/08, náleží Ústavního soudu ze dne 4. 12. 2014, sp. zn. I. ÚS 1041/14, náleží Ústavního soudu ze dne 26. 10. 2016, sp. zn. I. ÚS 3970/14, náleží Ústavního soudu ze dne 5. června 2017, sp. zn. I.ÚS 3038/16, náleží Ústavního soudu ze dne 17. dubna 2019, sp. zn. II. ÚS 3814/17.

koncepčně řeší celou problematiku a byl odborným fórem vyhodnocen jako zdařilejší. Jako hlavní body uvedl *doc. Melzer* problematiku omezení odpovědnosti dětí a omezení majetku, kterým odpovídají za dluhy a dále změnu úpravy svéprávnosti a zastoupení zákonným zástupcem. Pro novou úpravu svéprávnosti ministerstvo pracuje se dvěma variantami. Variantu I. je možné označit za minimalistickou, jelikož se jí nezasahuje do obecné úpravy svéprávnosti nezletilých. Je založena na *ex post přístupu*, tj. snaží se dětské dluhy řešit až po jejich vzniku. Dluhy nezletilého nad rámec jeho jmění ke dni dosažení plné svéprávnosti mají povahu naturální obligace. Čerstvě svéprávný je tedy může uhradit, aniž by vznikl nárok na vydání bezdůvodného obohacení, např. ze svých později vydělaných prostředků, nelze je však po něm soudně vymáhat. Naopak s těmi vůči dlužníkovi nevymahatelnými dluhy se lze obrátit na jeho zákonného zástupce jako na ručitele, vznikly-li za jeho souhlasu. Lze tak předpokládat častější požadavek na udělení souhlasu zákonného zástupce, a to i při jednáních nezletilého, ke kterým je samostatně způsobilý. *Doc. Melzer* upozornil na to, že v návrhu chybí kvazi konkurzní situace, kdy majetek dítěte nestačí na uhrazení dluhů a navrhuje poměrné uspokojení. Jako inspiraci označil úpravu dědického práva předluženého dědictví. Na druhou stranu však okolnost, že za takto nevymahatelné dluhy budou dále ručit zákonní zástupci nezletilého, může ospravedlňovat i závěr, že postačí princip časové priority. V každém případě je však zapotřebí začlenit úpravu, která umožní věřiteli zjistit, zda se může uspokojit z majetku dlužníka, či zda má jeho žaloba směřovat vůči ručiteli (zákonnému zástupci).

Variantu II. ministerského návrhu je možné označit za komplexní. Je založena na *ex ante přístupu*, tj. má za cíl zamezit samotné existenci dětských dluhů. Mění také celou koncepci svéprávnosti, když navrhuje nové znění § 31: „(1) *Nestanoví-li zákon jinak, nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, je způsobilý právně jednat v mezích souhlasu zákonného zástupce uděleného ve shodě se zvyklostmi soukromého života.*“ Návrh rozlišuje předběžný a následný souhlas, další pravidla jsou obsažena v následujících ustanoveních. Tato nová koncepce, k níž se *doc. Melzer* přiklání, by měla zajistit větší ochranu nezletilých a zároveň výrazně posílit spoluúčast jeho zákonných zástupců na jeho právním jednání. Závěrem uvedl, že by bylo vhodné, aby některé taxativní výchyty (např. okruh případů, ve kterých může nezletilec starší patnácti let jednat samostatně, nebo případů, ve kterých rodiče jednající za dítě potřebují souhlas soudu) mohly být modifikovány soudním rozhodnutím, které zohlední konkrétní situaci příslušné osoby.

Velmi obšírně se *doc. Melzer* vyslovil k problematice deliktní způsobilosti nezletilých. Způsobilost k náhradě škody nezletilých (tzv. deliktní způsobilost) upravuje občanský zákoník ve svých ustanoveních § 2920 a 2921. V současnosti obecně pro všechny věkové kategorie nezletilých platí, že nezletilý, který nenabyl plné svéprávnosti, nahradí způsobenou škodu, pokud byl způsobilý ovládnout své jednání a posoudit jeho následky. Společně a nerozdílně se škůdcem nahradí škodu i ten, kdo nad ním zanedbal náležitý dohled (např. rodič nebo školské zařízení). Není-li škůdce povinen k náhradě, nahradí poškozenému škodu ten, kdo nad škůdcem zanedbal dohled. Ačkoliv občanský zákoník umožňuje soudní moderaci výše náhrady škody, podle samotného textu zákona odpovídá nezletilý v plné výši, případně solidárně, pokud nad ním rodič zanedbal náležitý dohled. Z hlediska zahraniční komparace, jak vyplývá z důvodové zprávy k návrhu zákona, je však na jednání mladších dětí často nahlíženo mírněji, dokonce i jako na zásah vyšší moci a předmět pojištění. Návrh nově zavádí dělicí čáru mezi deliktní způsobilostí nezletilého mladšího 15 let a staršího nezletilého v návaznosti na pojetí věku 15 let jako objektivního předělu v rozumové a volní vyspělosti nezletilého. Tato věková hranice byla na kolegiu

velmi obšírně diskutována s tím, že je případně moc vysoká. Jako vhodná by se jevila hranice nižší (například 7 let) s tím, že starší děti (např. mezi 7 až 12 lety) by odpovídaly jen za úmyslné poškození. *Doc. Melzer* zdůraznil, že je třeba vždy zohlednit subjektivní přičitatelnost, tj. zda je dítě schopno škodní následek předvídat a popřípadě mu zabránit.

Na *doc. Melzera* navázala koreferující *JUDr. Renáta Šínová, Ph.D.*, taktéž z Právnické fakulty Univerzity Palackého, která reagovala na ministerský návrh z pohledu procesního práva. Uvedla, že koncepce § 20 o. s. ř. upravujícího procesní způsobilost je dlouhodobě kritizována, přímé „napojení“ na svéprávnost je nefunkční. *Dr. Šínová* uvedla, že bude-li přijata varianta II., tak v procesu se situace vyřeší v tom smyslu, že nezletilý nebude mít svéprávnost ani procesní způsobilost. Citovala stěžejní nálezy ÚS I. ÚS 1041/14, že zastoupení nezletilého v řízení by mělo být pravidlem. Řádné zastoupení vnímá jako *účinnou realizaci* práv zastupovaného nezletilého účastníka řízení. Nelze pochybovat o tom, že je-li nezletilý zastoupen pouze formálně (soudní dokumenty jsou zaslány na adresu a jméno zákonného zástupce, tento je však v řízení nečinný), není nezletilý fakticky zastoupen a je na místě zhodnotit, zda je správné toliko odkázat na případný vznik nároku na náhradu škody vůči rodiči, který v soudním řízení nezletilého reálně nezastupoval či je třeba toto řešit jmenováním opatrovníka. Kladně hodnotila nové ustanovení § 50b odst. 4 o. s. ř., kde se navrhuje na konci textu písmene b) doplnit slova „*účastníku staršímu patnácti let se doručuje také tehdy, je-li zastoupen zákonným zástupcem podle § 22*“. Naopak k problematice participace dítěte zdůrazňovala, že z čl. 12 Úmluvy o právech dítěte vyplývá, že soud má povinnost zjistit názor dítěte v každém soudním řízení, které se jej dotýká, *nota bene*, když je účastníkem tohoto řízení v pozici žalovaného. Závěrem shrnula, že samotné vyloučení vydání platebního rozkazu a rozsudku pro zmeškání nepovede k naplnění cíle, pokud se zástupce, k němuž byl řádně předvolán, nedostaví a práva nezletilého tak řádně nehájí. V případě absence řádného zastoupení tak mohou být i některé „dobře míněné procesní zásahy“ kontraproduktivní – např. u tzv. černých pasažérů jde o bagatelní částky, proti rozsudku pro zmeškání je u těchto odvolání přípustné, proti rozsudku konečné povahy však nikoli. Je třeba proto zdůraznit, že základem procesní úpravy je fungující zastoupení nezletilého a naplnění jeho participačních práv.

Závěrem se vyslovil *prof. Eliáš* v tom smyslu, že není proti koncepčním změnám, ale nesouhlasí s formulací navrhované důvodové zprávy, že dnešní úprava je nedostatečná, respektive, že návrh reaguje na nedostatky současné koncepce svéprávnosti a nahrazuje ji v zahraničí běžnou úpravou, která činí jednání nezletilého odvislé od přivolení jeho zákonných zástupců. Dle jeho názoru původ současných problémů není v právní úpravě, ale v nastavené praxi, která poskytuje nedostatečně ochranu nezletilým plně nesvéprávným osobám. Má za to, že navrhovaná úprava je natolik rozsáhlá, aby byla vyvolána diskuze veškerých odborníků. Návrh počítá s tím, že dítě do 15 let neodpovídá vůbec a potom za vše. Zdůraznil také, že jsme do určité míry ve vleku mediální akce, která spustila tuto vlnu. Zdůrazňuje, že právní úprava musí být taková, aby nevychovávala děti k neodpovědnosti, ale aby je naopak postupně k odpovědnosti za jejich jednání vedla.

Lenka Westphalová*

* JUDr. Lenka Westphalová, Ph.D., Univerzita Palackého v Olomouci. E-mail: lenka.westphalova@upol.cz.